

Karol Lesman

Dankwoord bij de aanvaarding van de Aleida Schotprijs 1995

Karol Lesman (1951) studeerde Poolse taal- en letterkunde in Amsterdam en Kraków. Tijdens zijn studie werd hij zo gegrepen door de klassieke Poolse negentiende-eeuwse roman Lalka van Bolesław Prus dat hij vertaler wilde worden, al zou het tot 2014 duren voor De pop ook daadwerkelijk in zijn vertaling verscheen. Sinds 1979 vertaalde hij onder meer proza van Stanisław Ignacy Witkiewicz, Julian Strykowski en Marek Hłasko, eigentijdse romans van Paweł Huelle, Tomek Tryzna, Olga Tokarczuk, Andrzej Stasiuk en Dorota Masłowska, en poëzie van Wisława Szymborska, Ewa Lipska en Tadeusz Różewicz. Met vertaalde gedichten van o.a. Bronisław Maj, Urszula Koziół, Bogdan Zadura, Darek Foks, Adam Zagajewski en Justyna Bargielska droeg hij bij aan tijdschriften en poëziefestivals als Literair Paspoort en Raster, Maastricht Poetry Nights en Poetry International. In 2009 kreeg hij voor zijn gehele vertaaloeuvre de vertaalprijs van het Fonds voor de Letteren, in 2013 de Transatlantyk, de belangrijkste Poolse vertaalprijs, en in 2017 de Martinus Nijhoff Vertaalprijs. Ook publiceert hij van tijd tot tijd artikelen over Poolse literatuur, o.a. in het Tijdschrift voor Slavische Literatuur waarvan hij ook redactielid is. Sinds enige jaren werkt hij gestaag aan de vertaling van het werk van Wiesław Myśliwski. Na de eerdere verschijning van de romans Over het doppen van bonen en Steen op steen zag in 2016 Myśliwski's jongste roman De laatste hand in zijn vertaling het licht. Op stapel staat ook nog de vertaling van zijn lievelingsroman van zijn favoriete auteur, Widnokrąg (De horizon).

Dankwoord bij de aanvaarding van de Aleida Schotprijs 1995

Geacht Bestuur, geachte leden van de jury, geachte genodigden,

Op 1 april trof ik het programma voor deze dag in mijn brievenbus. Uw aanwezigheid hier en het feit dat ik nu deze woorden tot u richt vormen het levende bewijs dat wat ik in deze officiële uitnodiging las geen grap was. De gedachte dat ik vandaag de Aleida Schotprijs in ontvangst mag nemen is voor mij nog steeds wat onwennig, al moet ik zeggen dat het gevoel toch een beetje begint te komen, want in tegenstelling tot mijn eerste afspraak met het Bestuur twee weken geleden, was ik vandaag keurig op het afgesproken tijdstip ter bestemde plekke. Ik ben heel blij met deze onderscheiding en dank het Bestuur voor de erkenning en de jury voor het voordragen van mijn vertaling van juist *Onverzadigbaarheid* voor deze prijs.

Als liefhebber en recreatief beoefenaar van de wielersport, toch een aardig, zij het wat pikant pendant van die andere passie van me, vindt u niet?, want wat is een vertaler anders dan een liefhebber en herscheppend beoefenaar van de literatuur? Welnu, als liefhebber en recreatief, maar niettemin gedreven beoefenaar van de wielersport zou ik er geen bezwaar tegen hebben als iemand het beroep van vertaler zou willen vergelijken met het zwoegende bestaan van de wielrenner, vooral wanneer diens eenzame tocht door bergachtige streken voert. Mijn avontuur dat het vertalen van het steile en bochtige proza van Witkiewicz' *Onverzadigbaarheid* is geweest kan ik in dat opzicht alleen maar vergelijken met de beklimming per fiets van de Mont Ventoux, deze 1910 meter hoge puist, even ten noordwesten van Carpentras gelegen in een verder voor fanatieke berggeiten oninteressant vlak landschap.

Toen ik tijdens een vakantie met mijn toenmalige vriendin in Zuid-Frankrijk, nu inmiddels negen jaar geleden en in het tweede jaar van mijn zoektocht naar een uitgever voor de nog te maken vertaling van *Onverzadigbaarheid*, besloot deze koninklijke berg uit de Tour de France te beklimmen, wist ik donders goed wat mij te wachten stond. Ik had immers het prachtige boekje van Tim Krabbé, *De renner*, gelezen waarin de auteur heel nauwgezet de moeilijkheden van deze onderneming beschrijft. Van de drie manieren die er zijn om boven te komen, koos ik de zwaarste, de tweeëntwintig kilometer lange beklimming vanuit Bédoin, die ook Krabbé beschrijft. Deze klim mag dan in kilometers even lang zijn als de tocht vanaf de andere kant, vanuit Malaucène, maar die weg naar boven telt minder bochten en is breder en beter geasfalteerd. De derde klim vanuit Sault, die Krabbé overigens niet noemt, is weliswaar vier kilometer langer, maar aanmerkelijk minder steil. Mijn vriendin en ik hadden al enkele dagen in de auto om dit grimmige gedrocht heen gezworven, terwijl ik wat onzeker, maar met een vreemdsoortig verlangen voortdurend vanuit een ooghoek het dreigend omhoog stekende monstrum in de gaten hield. Na een dag of vier was het zover.

Op veertien augustus, om half tien 's ochtends, trek ik mijn riempjes aan en begin ik aan dit hachelijke avontuur. Eerst gaat het vijf kilometer rustig omhoog, maar dan volgen tien moordende kilometers door het bos, door de coureurs 'de hel' genoemd, nergens is het stijgingspercentage minder dan tien procent, niet één keer is er gelegenheid om even uit te rusten, in de vorm van vijf meter vals plat of nog beter tien meter dalen. Niets helpt, of ik nu op de pedalen ga staan of in het zadel blijf zitten. Alles doet pijn en ik heb al lang geleden de lichtste versnelling die ik tot mijn beschikking heb, in de strijd geworpen: eenenveertig tandjes voor, zesentwintig achter. Na de eerste kilometer door het bos duikt er naast mij een kleine, pezige renner op die mij in zijn moedertaal aanspreekt: 'Ca va?' Ik verkeer niet in de stemming om een gesprek met deze makkelijk omhoog fietsende Fransman te beginnen. Ik ben namelijk in hevige doodstrijd gewikkeld. Ik wil nog zeggen: 'Sode...', maar dat zeg ik niet, hij zou het toch niet hebben verstaan. Het enige wat ik in mijn gebrekkig Frans hijgend uit kan brengen, is: 'C'est dur. Je ne suis pas accoutumé à ces paysages montagneux, je suis d'un pays plus bas.' 'Moi aussi,' antwoordt de Fransman lachend, 'je suis du Nord.' En zijn gespierde kuiten tonend fietst hij soepel van me weg. Nog drie keer onderweg sterf ik een vreselijke dood, en iedere keer stel ik mezelf de vraag: waar doe je het voor? niemand heeft je hierom gevraagd, daarboven zit heus niemand op je te wachten, niemand zal zien als je nu van je fiets stapt of gewoon terugfietst naar Bédoin.

Maar ik ben niet afgestapt, ook niet toen op vijf kilometer van de top mijn achterwiel bleek aan te lopen. De zon had toen inmiddels bijna haar hoogste punt bereikt, de hitte was enorm, maar de aanblik van het langzaam dichterbij komende Observatorium boven op de berg voedde mijn zelfvertrouwen en versterkte de drang om deze tocht te voltooien: ik moest en zou dit karwei tot een goed einde brengen. Bijna overmoedig groette ik op drie kilometer van de aankomst, halverwege het maanlandschap dat het laatste stuk van deze berg is, het monument dat daar staat ter nagedachtenis aan de in de zestiger jaren, juist op deze plek omgekomen Tony Simpson. Na precies twee uur zwoegen en zweten kwam ik boven aan.

Geachte aanwezigen, ik kan u verzekeren dat de pijn die ik gedurende deze inspanningen voelde een aangename pijn was en mij een merkwaardige vorm van gelukzaligheid bezorgde. En daarom was er toen mijn vriendin, die deze hele onderneming maar een nodeloze zelfkwellung vond, mijn bovenkomst op de foto vastlegde en ik van mijn fiets stapte, in mijn uitgeputte, maar dolgelukkige hoofd nog maar plaats voor één gedachte: dit doe ik nog een keer.

Ik was dan ook zeer verheugd toen de uitgever vlak voordat *Onverzadigbaarheid* in de boekhandel belandde, mijn op dat moment grootste wens in vervulling deed gaan door mijn verzoek in te willigen om ook Witkiewicz' eerste bij zijn leven gepubliceerde roman, *Afscheid van de herfst*, iets minder bochtig en steil dan *Onverzadigbaarheid*, maar nog altijd een obstakel van de eerste categorie, te mogen vertalen.

Voor de vertaling van *Onverzadigbaarheid* heb ik gekozen voor een manier die doet denken aan wat de veel te vroeg overleden Poolse toneelkenner en Witkiewicz-bezorger Konstanty Pużyna bedoelde met de term: *po bożemu*, in Leiden zouden ze misschien zeggen: 'vertaal wat er staat'. Pużyna doelde hierbij weliswaar op de manier waarop Witkiewicz' toneelstukken diende te worden 'gespeeld', maar als vertaler van *Onverzadigbaarheid* heb ik deze term, die letterlijk 'oprecht', 'rechtdoend aan' betekent, uitgelegd als: niet helemaal woordelijk vertalen, maar trouw blijven aan Witkiewicz' bizarre taalgebruik, en niet bang zijn voor zijn neologismen en woordspelletjes.... Een te letterlijke interpretatie van Witkiewicz op de planken levert te statisch theater op, een te woordelijke vertaling van zijn teksten stijve en meestal onbegrijpelijke zinnen.

De Amerikaanse vertaler, die tien jaar aan de vertaling van *Onverzadigbaarheid* heeft gewerkt, heeft zijn Angelsaksische lezer ontzien en hem een vlot lopend boek voorgeschoteld dat leest als een trein. Maar Witkiewicz' taal is niet vloeiend, hij schrijft soms slepende, stroeve zinnen en vaak kraakt en knarst zijn stijl als de spreekwoordelijke nagel op het schoolbord. Ik heb de Nederlandse lezer niet willen sparen; op momenten dat mijn slechte ik bovenkomt denk ik weleens: waarom zou ik het hem ook makkelijk maken na alles wat ik tijdens deze klus heb doorgemaakt of, en dat is voor een vertaler van Poolse literatuur wellicht een passender gedachte, de Poolse lezer ervaart als hij *Onverzadigbaarheid* in het origineel leest?!

Aan de hand van een voorbeeld wil ik proberen u een idee te geven van mijn manier van werken die erop was gericht, in tegenstelling tot wat in de Duitse vertaling is gebeurd, alles te vertalen wat er staat en niet, zoals in de Amerikaanse vertaling, Witkiewicz' stijl te verfraaien. In *Onverzadigbaarheid* komt verschillende malen het woord *splyciarze* voor, een neologisme dat ik vertaald heb met 'hollebozen'. In de Duitse vertaling zijn het *Verflacher* en in het Engels heten ze *simplifiers*. Op pagina 154 van de eerste naoorlogse Poolse uitgave van de roman legt Witkiewicz uit wat dit woord betekent en hoe hij eraan komt. In het Pools staat er: '*a mianowicie tzw. obecnie 'splyciarze' (Ł, łubin, Ładoga), w odróżnieniu od normalnych spryciarzy*'. In mijn vertaling luidt deze zin: 'namelijk de nu zogeheten 'hollebozen' (de H van hoornklaver, Harenda), die men dient te onderscheiden van normale bollebozen.' Door de *r* in het bestaande *spryciarz*, dat 'slimmerik' betekent, te veranderen in een *ł* (door Witkiewicz nog eens tussen haakjes benadrukt door de *Ł* zoals in *łubin*, dat 'lupine' betekent, en *Ładoga*, de naam van een meer waarvan maar weinig Polen zullen weten waar het ligt) krijgt Witkiewicz het nieuwe, niet bestaande woord *splyciarz* dat zoals de Duitse vertaling terecht suggereert is afgeleid van het werkwoord *splycić*, 'vervlakken'. Maar voor mij was het belangrijk om een woord te vinden dat op zijn minst de semantische waarde van *spryciarz* intact zou laten en waarin ik tegelijk door het veranderen van slechts één letter een zelfstandig naamwoord zou krijgen dat de lading dekt van het Poolse *splyciarz*. Dat resultaat hoop ik te hebben bereikt door van het woord 'bolleboos' de 'b' te veranderen in een 'h' (van 'hoornklaver', net als lupine een vlinderbloemig plantengeslacht, en

‘Harenda’ voor de meeste Nederlanders een onbekende buurt van het bergdorp en Witkiewicz’ woonplaats Zakopane). Voor Witkiewicz is een *splyciarz* iemand die diepzinnige problemen ‘vervlakt’, voor de Nederlandse vertaler is een ‘holleboos’ iemand die diepzinnige problemen ‘uitholt’. In het Engels luidt het betreffende fragment: *those who are nowadays referred to as ‘simplifiers’, as opposed to ordinary ‘simpletons’*, waarin niet helemaal duidelijk wordt waarom de vertaler *spryciarz* heeft vertaald met *simpleton* wat in het Nederlands toch ‘domkop’ betekent. In het Duits is het gedeelte wat na ‘*splyciarze*’ komt gewoon weggelaten.

Anders dan u, geachte aanwezigen, misschien zou denken na het eerste gedeelte van dit dankwoord, is niet zelfkwalling de belangrijkste drijfveer geweest bij de vertaling van dit in alle opzichten losgeslagen boek. Het was op de eerste plaats de gedrevenheid waarmee Witkiewicz deze roman schreef die ook mij al snel in haar greep kreeg en mij tot het einde toe voortstuwde. Op iedere pagina van *Onverzadigbaarheid* ervoer ik de noodzaak die Witkiewicz moet hebben gevoeld om dit boek te schrijven. Zijn tergend lange zinnen vroegen veel van mijn uithoudingsvermogen, terwijl door zijn taalgrappen ik soms stevig op mijn tanden moest bijten, maar zijn humor en vermogen tot relativeren hielden mij in het zadel. Bovendien ben ik er diep van overtuigd dat achter het duizelingwekkende intellect van deze tragische auteur, een zeer gevoelig man schuilging, een combinatie van eigenschappen die mij altijd bijzonder heeft ontroerd en die zelfs de cynische Witold Gombrowicz, toch niet bepaald een liefhebber van Witkiewicz, in zijn veelzijdige landgenoot vermeende te ontdekken.

Onlangs kreeg ik een brief van Wout Tiegens van uitgeverij Meulenhoff, waarin hij mij waarschuwde dat het leven géén literatuur is. Beste Wout, nogmaals bedankt voor je bemoedigende woorden, maar aan Witkiewicz is deze troostvolle gedachte niet besteed. Ik ken geen tweede auteur bij wie leven en werk zo nauw met elkaar zijn verbonden. En dat geldt inmiddels ook voor zijn vertaler die niet eens in de huid van de auteur heeft hoeven kruipen, omdat die auteur inmiddels in zijn huid is gekropen. Een jarenlange geestelijke omgang met deze duivelskunstenaar en zijn catastrofistisch gedachtegoed is niet zonder gevolgen gebleven. Niet iedereen in mijn omgeving is gelukkig geweest met de veranderingen die deze omgang heeft veroorzaakt, maar ik kan zeggen dat ik uiteindelijk meer mens ben geworden. Dank zij de schrijver van *Onverzadigbaarheid* heb ik meer inzicht gekregen in de menselijke soort en dan met name in het onvolmaakte van ieder afzonderlijk individu.

In mijn dankwoord wil ik toch ook de uitgever betrekken die het heeft aangedurfd dit complexe en daarom commercieel gezien riskante boek in zijn fonds op te nemen. De verkoopcijfers over het eerste jaar hebben mijn geweten inmiddels enigszins gerustgesteld. En verder wilde ik nog twee mensen bedanken zonder wie dit boek en nu deze prijs er misschien wel nooit zouden zijn gekomen. Allereerst Willem Weststeijn, die mij vanaf het begin, dat wil zeggen sinds 1984 toen ik van het

Amsterdams Fonds voor de Kunst de opdracht kreeg om *Onverzadigbaarheid* te vertalen, heeft bijgestaan met adviezen voor het vinden van een uitgever en al in het juryrapport van de Aleida Schotprijs in 1985 aan Kees Mercks, een van mijn illustere voorgangers, een lans brak voor de publicatie in Nederland van dit boek. Ook mijn studiegenoot en vriend Frans Jong wil ik nogmaals via deze weg bedanken voor zijn onvermoeibare inzet om mijn vertaling op de voet te volgen en hier en daar wat bij te schaven. Zijn kennis van het Russisch en het werk van Witkiewicz zijn bij de totstandkoming van deze vertaling van onschatbare waarde gebleken.

Geachte aanwezigen, staat u mij toe dat ik tot slot nog een keer terugkom op mijn bicyclisch avontuur in de bergen en u nogmaals deelgenoot maak van de voldoening die ik vandaag ondervind: bestaat er een mooier moment voor een coureur dan wanneer hem na een zoals hierboven beschreven inspanning de bolletjestrui over de schouders wordt getrokken, voor de wielermanen onder ons toch de fraaiste van de bestaande klassementen, nietwaar? Ik dank het Bestuur nogmaals voor deze onderscheiding en u allen voor uw belangstellende aanwezigheid.